

Termická analýza

- celý rad metodík, pri ktorých v závislosti od T sa sleduje zmena fyzikálnych alebo chemických vlastností látok a reakčných produktov
- jedna z najstarších metód (od objavu ohňa, získavanie kovov z rúd (8000 p.n.l), výroba skla (3400 p.n.l))
- Le Chatelier (1887) – termoanalytické krivky automatickou registráciou na prístroji. Meral rýchlosť, ktorou sa menila teplota skúmanej látky termočlánkom Pt-PtRh.
- metódu zdokonalil Robert Austen (1899), ktorý meral teplotný rozdiel medzi skúmanou látkou a porovnávacím materiálom

- Diferenčná termická analýza (DTA)**
- Derivačná diferenčná termická analýza (DDTA)**
- Termogravimetria**
- Termodilatometria** – sleduje sa zmena rozmeru (dĺžky)
- Termomechanická analýza**
- Termomagnetometria** – sleduje sa zmena magnetickej susceptibility s T
- Emanačná termická analýza (ETA)** – meranie difúzných zmien na povrchu
- Dielektrická termická analýza**
- Dekripitačná termická analýza** – sledovanie zvukových efektov pri teplotnom rozklade

a) Metódy spojené so zmenou hmotnosti vzorky

Termogravimetria (TG)

- stanovuje sa zmena hmotnosti pri konštantnom tlaku, konštantnej teplote alebo lineárne sa zvyšujúcej teplote

Derivačná termogravimetria (DTG) – odvodená metóda od TG

b) Metódy spojené so zmenou tepelných vlastností vzorky

Priama termická analýza

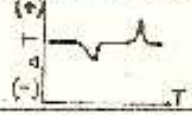
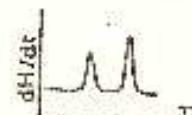
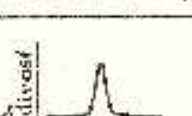
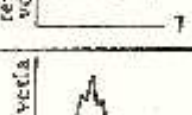
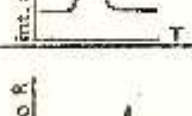
- teplota sa meria ako funkcia času (krivky ohrevu, ochladzovania, rýchlostné krivky ohrevu a inverzné krivky)

Diferenčná termická analýza (DTA)

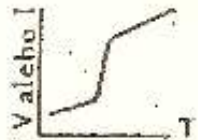

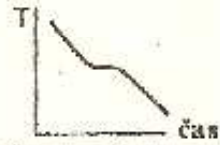
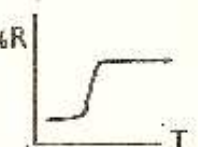
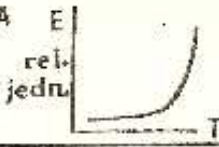
- meria sa teplotný rozdiel ΔT medzi vzorkou a porovnávacou látkou. Prvá derivácia ΔT podľa času sa nazýva derivačná diferenčná termická analýza (DDTA)

c) Ďalšie metódy spojené so zmenou fyzikálnych vlastností vzorky (zmeny rozmeru, emanácie, zmena magnetických vlastností, optických, mechanických, elektrických, vodivostných)

Tabuľka 8.1: Prehľad jednotlivých termoanalytických metód a popis meraných parametrov

Metóda	Registr. parameter	Použitý prístroj	Typický tvar krivky
Termogravimetria (TG)	hmotnosť	termováhy	
Derivačná term. analýza (DTG)	dW/dt	termováhy	
Diferenčná term. analýza (DTA)	zmena teploty	aparatura DTA	
Diferenčná-kompenzačná kalorimetria (DSC)	entalpia	kalorimeter	
Detekcia-stanovenie vzniknutého plynu	tepelná vodivosť	prístroj pre meranie tepelnej vodivosti	
Termoluminiscencia (TL)	vyžarované svetlo	fotodetektor	
Metóda elektrickej vodivosti	príklad alebo odpor	elektromer alebo mostíková súvaha-zapojenia	

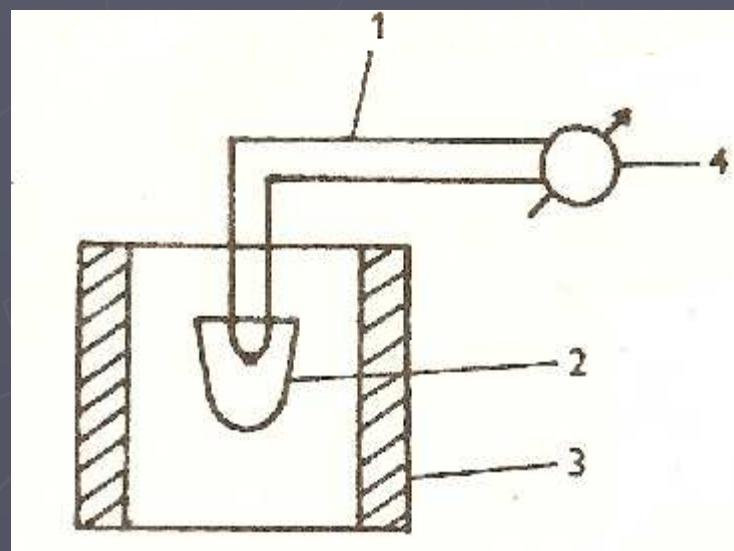
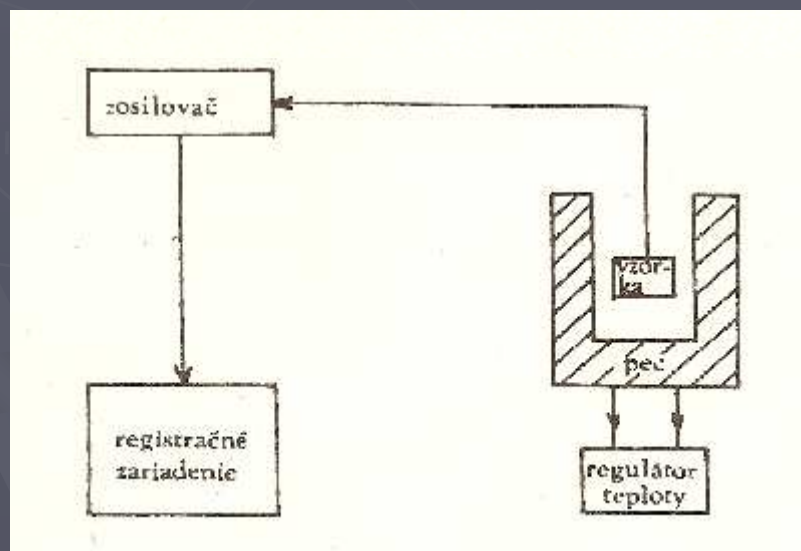
Obr. 1 Prehľad termoanalytických metód a popis meraných parametrov

Metóda	Regist.r.pa- rameter	Použitý prís- troj	Typický tvar krivky
Termomechanická analýza (TMA)	objem alebo dĺžka	dilatometer	
Termometrická titrácia	teplota	kalorimeter	
Priama termická analýza	teplota	kalorimeter	
Dynamický spek- troskopický odrez	odrážacia schopnosť	spektrofotome- ter	
Emanačná ter- mická analýza (ETA)	rádiuaktív- nosť	aparátúra ETA	

Obr. 1* Prehľad termoanalytických metód a popis meraných parametrov

Experimentálne usporiadanie u termoanalytických metód

- rozmanitosť prístrojov, spoločné črty: vzorka (spojená s detektorom), regulátor teploty, zosilňovač, registrácia (zápis) – PC
- termoanalytická krivka – zmena vlastnosti látky ako funkcia teploty
- meria sa absolútna hodnota vlastnosti, rozdiel vo vlastnostiach študovanej a referenčnej vzorky alebo rýchlosť zmeny vlastnosti vzorky (derivačné meranie)

Obr. 2 Schéma prístroja pre termickú analýzu

Procesy v pevných látkach

- pri zohrievaní, resp. chladení pevnej látky v inertnej atmosfére mení sa pohyb molekúl, atómov – čo vedie k zmenám v kryštálovej štruktúre
- ak je prítomných vedľa seba viac látok pri tepelnom rozklade: vznikajúce nové fázy, tuhé roztoky a eutektické zmesi môžu reagovať a vytvárať nové zlúčeniny

- oveľa zložitejšie je ak východzia látka reaguje s vonkajšou atmosférou

zmeny sú doprevádzané zmenou entalpie a zmenou hmotnosti, čo dovoľuje študovať takéto systémy pomocou metód termickej analýzy

Metódy termickej analýzy vhodné pre ich sledovanie

Látka	Proces	Metódy sledovania
$A(s_1) \rightarrow A(s_2)$	kryštalizácia, fázová zmena	DTA, ETA, TM
$A(\text{skl.}) \rightarrow A(\text{elast.})$	skelný prechod (enantiomorfná premena)	Termodilato- metria, DSC
$A(\text{disperz.}) \rightarrow A(\text{sinter.})$	spkanie	DSC, ETA
$A(s_1) \rightarrow A(l)$	lopenie	DTA, ETA
$A(s_1) \rightarrow A(g)$	sublimácia	EGA, TG, DTA
$A(s_1) \rightarrow B(s) + \text{plyn}$	rozklad - ter- mický, rádiolytický	TG, DTA, DSC EGA, ETA
$A(\text{ferromagn.}) \rightarrow A(\text{diam.})$	magnetický pre- chod (Curieho bod)	TM (termomag- netometria)
$A(s) + B(g) \rightarrow C(s)$	oxidácia povrchu kovov	TG, ETA
$A(s) + B(g) \rightarrow \text{plyny}$	horenie, splyňo- vanie	DTA, TG, EGA
$A(s) + B(s) \rightarrow AB(s)$	aditívne reakcie v pevnej fáze	DTA, ETA, ter- modilatometria

Obr. 3 Procesy v pevných látkach a metódy termickej analýzy

Spôsoby merania teploty

- **odporové teplomery** – elektrický odpor sa meria v závislosti na teplote. U väčšiny kovov s rastúcou teplotou rastie.
  - * Pt /0 °C – 1000 °C/ sa mení o 39% lineárne. Spolu s vysokou chemickou odolnosťou, vysokým bodom topenia je predurčená ako materiál vhodný pre odp. teplomery. Presnosť 0,001 °C, štandard /-190 °C až 630 °C/.
  - * grafitový teplomer /0,3 K až -30 K/, Si odporový teplomer (monokryštál)
- **termistory** – polovodičové odporové teplomery, zhotovené napr. z Cu_2O , CuO , Fe_2O_3 , TiO_2 , MnO , NiO , zo zmesi $\text{MgO.Ti}_2\text{O}_3$ a oxidov uránu metódou práškovej metalurgie. U termistorov odpor s rastúcou teplotou klesá.
  - * vlastná meracia časť – prášok tvaru perličky zatavený do skla /do 300 °C/
- **bezdotykové teplomery** – pyrometre pre meranie vysokých teplôt. Detekujú vyžiarenú energiu sledovaným predmetom v rôznych spektrách (VIS, IČ)
- **termočlánky** – založené na princípe, pri dotyku 2 rôznych kovov v bode dotyku vzniká potenciálny rozdiel.

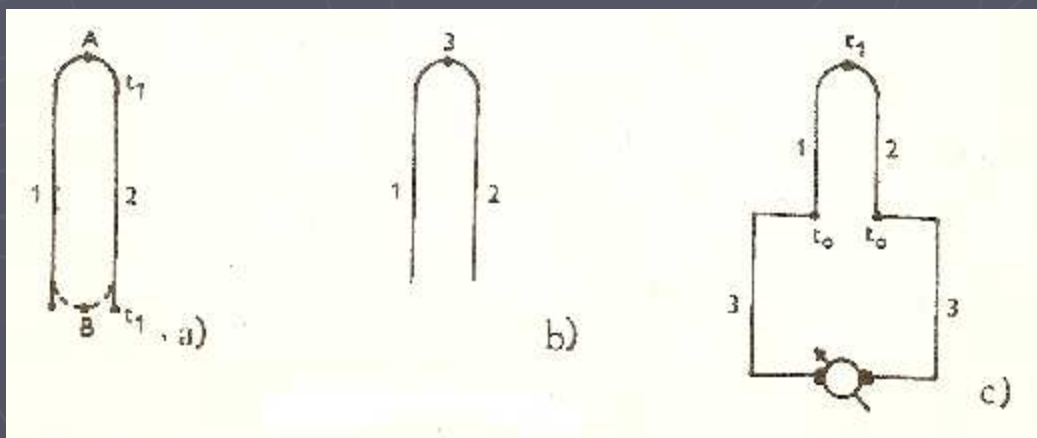

Princíp termočlánku

- potenciálny rozdiel v bode dotyku (A,B)
- pri rovnakej teplote v bode A a B nezačnú prúdiť elektróny cez vodiče 1,2
- v bode A je potenciálny rozdiel $e^1_{A2}t_1 = \text{pot. rozdielu v bode B}$

$$e^1_{A2}t_1 = -e^2_{B1}t_1$$

- **termonapätie** – vzniká ak v bode B zmeníme teplotu z t_1 na t_2 , úmerne teplotnému rozdielu začne pretekať termoelektrický prúd
  - * termonapätie niektorých kovov sa tak jednoznačne mení s teplotou, že na základe zmeraného napätia možno presne určiť teplotu v bode dotyku

Obr. 4 Termočlánky

Tab. 5 Vzťah medzi teplotou a napätím termočlánku

teplota °C	Cu-konštantal mV	Fe-konštantal mV	Pt	Pt
			90Pt - 10Rh mV	95Pt - 5Rh 110Pt - 20Rh mV
100	4,28	5,4	0,64	0,07
200	9,29	10,99	1,42	0,20
300	14,86	16,56	2,29	0,58
400	20,87	22,07	3,21	0,98
1000	-	58,22	9,56	4,93
1100	-	-	10,72	6,72
1400	-	-	14,20	8,65
1500	-	-	15,45	9,65
1600	-	-	-	10,66
1700	-	-	-	11,67

* veľkosť termonapätia nezávisí od spôsobu spojenia ramien termočlánkov (skrútenie, stavenie alebo zletovanie)

Quíz: V DTA prístroji je nespočetné množstvo styčných bodov (prepínače, obvody, odpory, spoje) z rôznych kovov. Môže to ovplyvniť merania?

Predchádzame tomu tým, že studené konce termočlánkov a všetky styčné body kovov udržujeme na tej istej teplote

Kalibrácia teploty

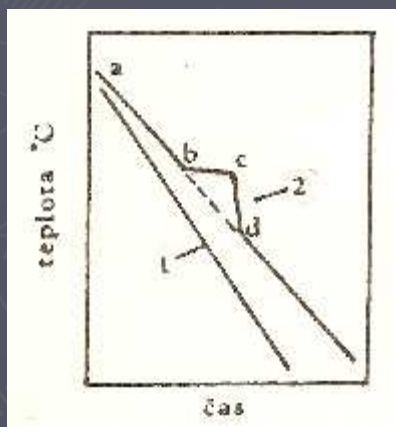
- pomocou štandardov
- využívajú sa body topenia čistých kovov (Sn 231,9 °C, Cd 320,9 °C, Ag 960 °C..)
- na DTA krivke sa prejavujú endotermickým efektom

Priama termická analýza (TA)

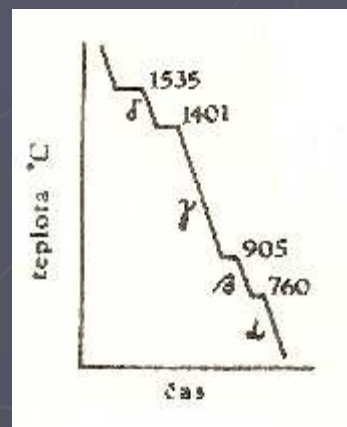
- **krivky chladnutia a ohrevu** – najstaršia a najjednoduchšia metóda.

* princíp: meranie teploty vzorky pomocou termočlánku, vzorka je rovnomerne zohrievaná alebo ochladzovaná. V oblasti teplôt, kde dochádza k fázovým premenám je rovnomerný priebeh teploty porušený v dôsledku spotrebovania alebo uvoľnenia tepla (teplota zlomu).

- z priebehu kriviek možno usúdiť k akým skupenským, resp. alotropným premenám vo vzorke došlo

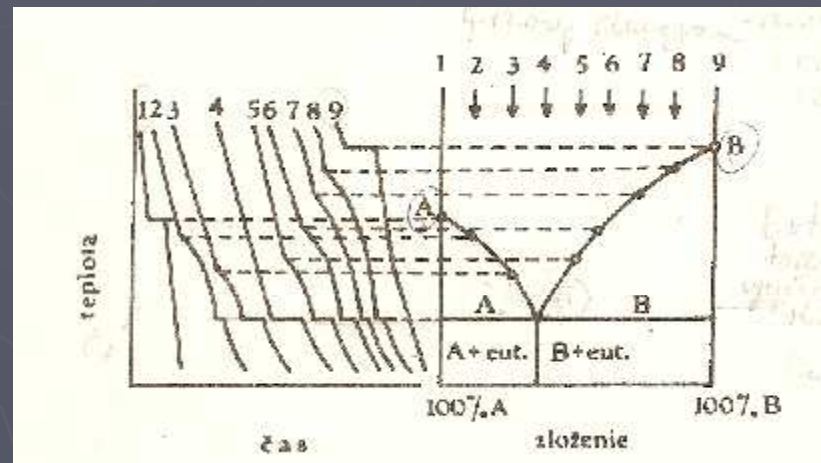
Obr. 6 Krivky chladnutia

Obr. 7 Krivka chladnutia železa

- **konštruovanie fázového diagramu zliatin**

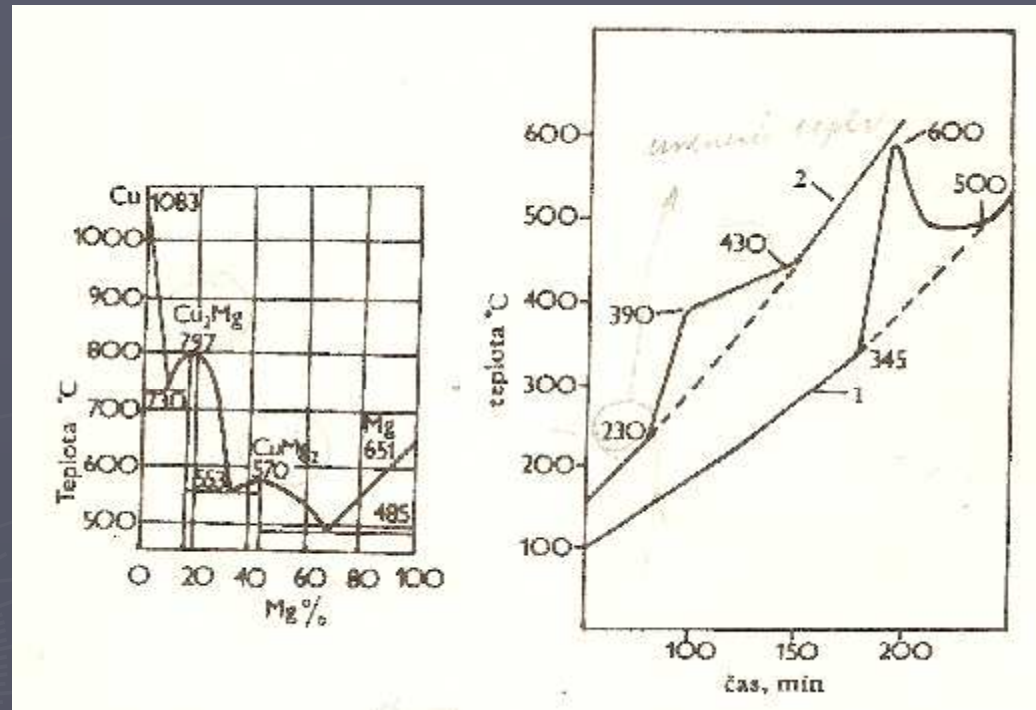
krivky chladnutia jednotlivých čistých látok (1,9), a zliatin (2-8) so známym zložením

Obr. 8 Fázový diagram zostrojený na základe kriviek chladnutia

- **konštruovanie fázového diagramu zliatin**

v skutočnosti konštruovanie fázového diagramu nie je také jednoduché (napr. v zliatine CuMg je Cu a Mg v dvojakom stechiometrickom zložení (Cu_2Mg a CuMg_2))

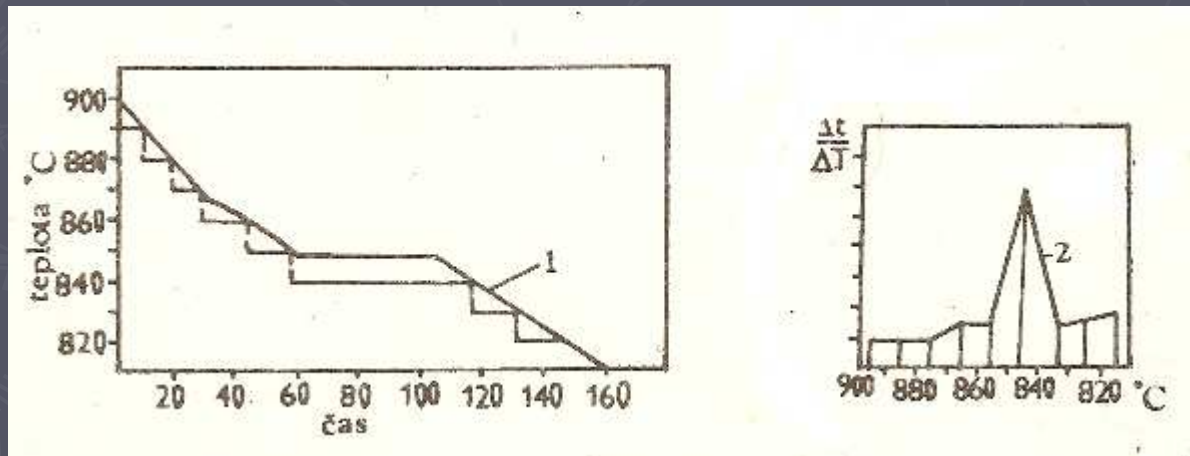

Obr. 9 Fázový diagram Cu a Mg

- nevýhodou priamej termickej analýzy – na priebeh kriviek má vplyv nerovnomernosť ochladzovania, resp. zohrievania

Derivačná termická analýza (DTA)

- rýchlostné krivky teplotnej zmeny vzorky dT/dt , resp. jej reciprokej hodnoty
- tým viac sa približujú skutočnosti, čím menší je teplotný rozdiel pri zostrojovaní kriviek

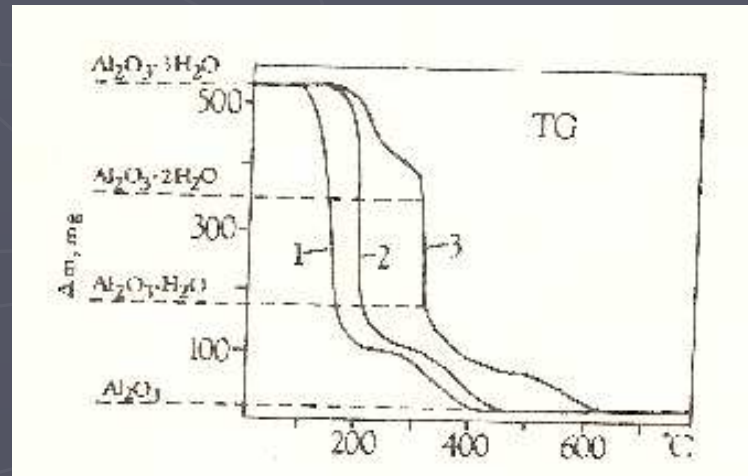
Obr. 10 Krivka chladnutia (1) na základe ktorej bola zhotovená Osmondova krivka (2)

Termogravimetria (TG)

- **zmeny hmotnosti vzorky** prebiehajú pri chemických (oxidácia, tepelný rozklad) a fyzikálnych premenách (desorpcia, sublimácia, vyparovanie)
- princíp: kontinuálne meranie zmien hmotnosti vzorky
- prvé termováhy zostrojil Nerst a Riesenfeld (1904) – záznam v podobe čísel
- Brill (1905) – prvá termogravimetrická krivka

□ typy váhových systémov:

- váhy, ktoré sa otáčajú na brite
- váhy, ktoré sa pohybujú v bode podpery
- pružinové
- torzné

Obr. 11 TG krivky hydrargilitu merané: 1 – vo vákuu, 2 – pri postupnom izotermickom ohreve (vzduch) 3 – pri konštantnej rýchlosti ohrevu (vo vzduchu)

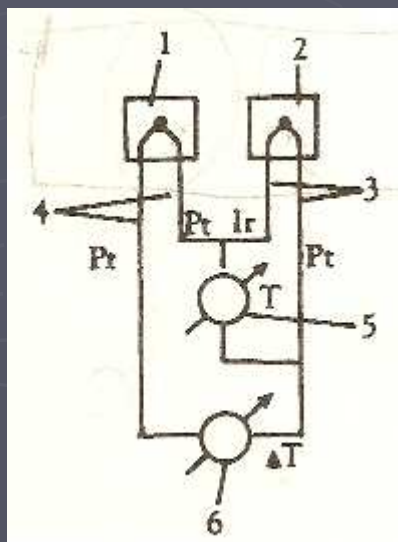

Diferenčná termická analýza (DTA)

- **dynamická tepelná analytická metóda** – zmeny tepelných efektov počas programovaného ohrevu, resp. chladenia vzorky
- merajú sa teplotné rozdiely medzi skúmanou látkou a inertným materiálom

Quíz: Aký je rozdiel medzi kalorimetriou a DTA?

Pri kalorimetrickej metóde sa určuje tepelné zafarbenie študovanej látky za statických podmienok.

- u inertnej látky počas chladenia nedochádza k chemickým ani fyzikálnym zmenám!

Obr. 12 Princíp DTA metódy podľa Roberts-Austena 1 – vzorka, 2 – inertná látka, 3,4 – termočlánky, 5 – T galvanometer, 6 – ΔT galvanometer

- **endotermický dej** – topenie, var, sublimácia, desorpcia, zmena magnetických vlastností, zmena modifikácie, chemický rozklad, reakcie v tuhom skupenstve a tavenine
- **exotermický dej** – kryštalizácia, adsorpcia, zmena magnetických vlastností, zmena modifikácie, oxidačný rozklad, reakcie v tuhom skupenstve a v tavenine

Kvantitatívne a kvalitatívne hodnotenie DTA kriviek

$$\Delta T = \frac{M}{k} \cdot \frac{dH}{dt}$$

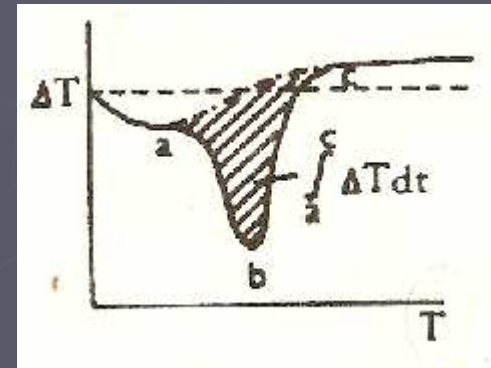
aktívna hmotnosť látky

tepelné množstvo uvoľnené, resp. pohltené pri premene

tepelná vodivosť vzorky = inertného materiálu

$$M = \frac{k}{\Delta H} \int_a^c \Delta T dt$$

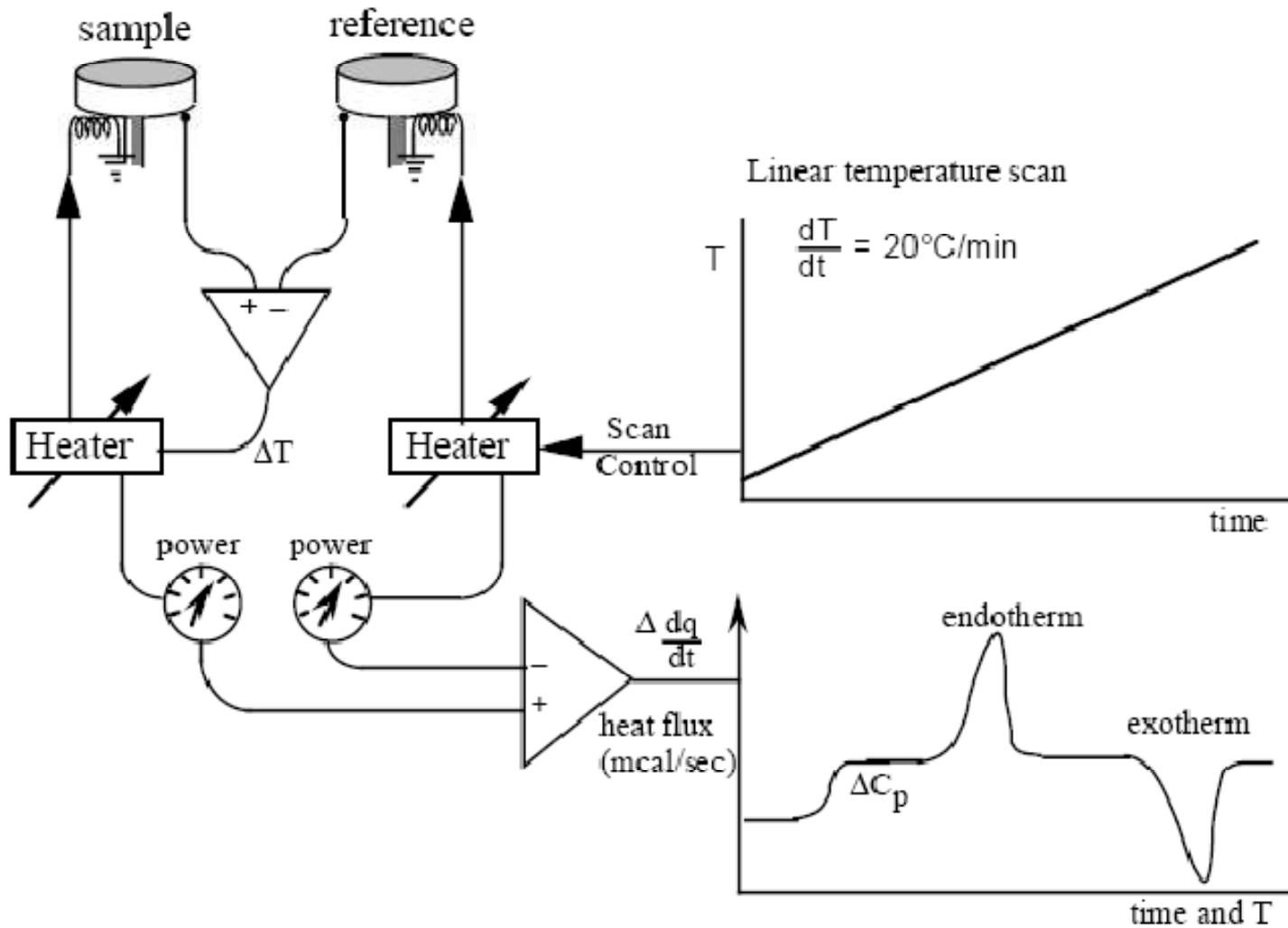
Hmotnosť, množstvo aktívnej zložky alebo uvoľneného tepla je úmerné ploche ohraničenej DTA píkcom a základnou čiarou

Obr. 13 DTA krivka

- **stanovenie zmeny entalpie:** vedľa skúmanej látky sa zaznamenáva aj DTA krivka takej látky, u ktorej poznáme teplo premeny a z pomeru plochy vzorky a z plochy kalibračnej krivky zistíme veľkosť entalpickej zmeny

Differential Scanning Calorimetry

$$\Delta \frac{dq}{dt} = \left(\frac{dq}{dt} \right)_{\text{sample}} - \left(\frac{dq}{dt} \right)_{\text{reference}}$$

$$\int \left(\frac{dq}{dt} \right)_{\text{p sample}} dt = \Delta H_{\text{sample}}$$